

Menningarminjar í Skógarstrandarhreppi

Svæðisskráning fornleifa

Þóra Pétursdóttir

Fornleifastofnun Íslands

FS-374-07282

Reykjavík

2008

© Fornleifastofnun Íslands
Bárugötu 3
101 Reykjavík

Sími: 551 1033

Fax: 551 1047

Efnisyfirlit

1.	Inngangur	1
1.1.	Um fornleifaskráningu	2
1.2.	Um svæðisskráningu	5
2.	Helstu tegundir menningarminja og ástand þeirra	8
2.1.	Bæjarhólar og bæjarstæði	10
2.2.	Útihús	11
2.3.	Tún, garðar og akrar	12
2.4.	Kvíar og stekkir	12
2.5.	Beitarhús og sel	13
2.6.	Engjar og áveitur	13
2.7.	Útgerðarminjar og veiðiminjar	14
2.8.	Minjar um samkomur og þinghald	14
2.9.	Kuml og kirkjugarðar	14
2.10.	Samgönguminjar	15
3.	Verndun og kynning minja á skráningarsvæðinu	16
	HEIMILDASKRÁ	19

1. Inngangur

Árið 1989 var fornleifaskráning gerð að lögbundinni forsendu skipulagsvinnu. Síðan þá hefur mikið skráningarstarf verið unnið víða um land. Á skrá Fornleifastofnunar Íslands ses eru nú rúmlega 80.000 fornleifar, sem er líklega um 50% allra minjastaða á landinu.

Fornleifaskráningu hefur miðað þokkalega síðustu ár. Sveitarfélög hafa að mestu borið kostnað af skráningunni, og sjá m.a. kosti þess að eiga tiltækar nákvæmar upplýsingar um legu fornleifa í sínu umdæmi áður en til skipulagsvinnu eða framkvæmda kemur. Enda gæti það orðið kostnaðarsamt að ráðast í björgunaruppgröft ef tilteknum skikum hefur verið ráðstafað þar sem löghelgar minjar reynast vera. Fornleifaskráningu er víða lokið í þéttbýli, t.a.m. í flestum af stærri kaupstöðunum landsins og nokkrum sveitarfélögum, t.d. í allri Eyjafjarðarsýslu og sveitarfélögum sunnan Skarðsheiðar. Á hinn bóginn hefur fornleifaskráningu lítið miðað í þeim sveitarfélögum sem eru fámenn en landmikil og langtum strjálbýlli nú en var til forna. Þar eru margar minjar og eyðibýggðir, og þar bíður mikil skráningarvinna, en kostnaður pr. íbúa er langtum hærri en í þéttbýlli sveitum.

Hér á eftir gefur að líta nokkrar niðurstöður og yfirlit svæðisskráningar í Skógarstrandarhreppi í Snæfellsnessýslu, en hreppurinn sameinaðist sveitarfélaginu Dalabyggð 1998. Skráningin er liður í stærra verkefni Fornleifastofnunar Íslands sem miðast að því að leita leiða til að styrkja skráningarstarf í fámennum sveitarfélögum sem hafa takmarkað fjárhagslegt svigrúm til verkefna af þessu tagi. Skráningin hlaut m.a. styrk frá Impru og sveitarfélaginu sjálfu en Fornleifastofnun Íslands kostaði einnig hluta verksins. Alls voru skráðar upplýsingar um 919 fornleifar í hreppnum, á 29 jörðum. Vala Björg Garðarsdóttir og Sigrún Inga Garðarsdóttir önnuðust skráningu úr grunnheimildum, en Þóra Pétursdóttir sá um öflun ítarefnis og frágang skýrslu.

1.1. Um fornleifaskráningu

Hátt á aðra öld er liðið síðan skráning fornleifa hófst á Íslandi en þó er enn langt í land að til sé heildstæð skrá um fornleifar í landinu. Á síðustu áratugum 19. aldar voru margir minjastaðir kannaðir á vegum Hins íslenska fornleifafélags, einkum og sér í lagi staðir sem á einn eða annan hátt tengdust fornsögum og sögu þjóðveldisins. Eftir aldamótin 1900 dró úr fornleifakönnun á vegum félagsins og var þráðurinn ekki tekinn upp að nýju fyrr en um og eftir 1980.

Skoðanir manna á því hvað teljast fornleifar hafa breyst mikið á þessum tíma. Byggingar sem voru hversdagslegar fyrir hundrað árum síðan eru nú orðnar minjar um horfna lífshætti. Skilningur hefur vaknað á nauðsyn þess að skrá upplýsingar um slíkar minjar og vernda þær fáu sem eftir eru fyrir komandi kynslóðir. Nauðsynlegra upplýsinga um gerð og ástand fornleifa er aðeins hægt að afla með vettvangsathugunum og við það er venjulega átt með hugtakinu fornleifaskráning. Til þess að vettvangsathugun komi að fullu gagni verður þó fyrst að taka saman ýmiskonar upplýsingar, bæði skriflegar og munnlegar, sem vísa á minjastaði og geta gefið vísbendingar um tegundir og hlutverk mannvirkjaleifanna. Slík heimildakönnun er nauðsynlegur undirbúningur undir vettvangsathugun, en hún getur líka skilað sjálfstæðum niðurstöðum. Nægilegar heimildir eru til, til að gefa grófa mynd af fjölda, eðli og ástandi minja á ákveðnum svæðum og skipuleg heimildauttekt í því skyni getur komið að gagni við skipulagsgerð jafnt sem minjavernd og rannsóknir. Af þessum ástæðum þróaði Fornleifastofnun Íslands aðferðir við fornleifaskráningu sem fólu í sér að skráningunni var skipt í þrjú afmörkuð stig sem í upphafi voru miðuð við hin þrjú stig skipulagsvinnu; *svæðisskráning* var þá gerð fyrir svæðisskipulagsgerð, *aðalskráning* fyrir aðalskipulagsgerð og *deiliskráning* fyrir deiliskipulagsgerð. Á undanförunum árum hefur áhersla á svæðisskipulag minkað en það dregur á engan hátt úr gildi svæðisskráningar sem er nauðsynlegur grunnur frekari skráningar á hverju svæði. Svæðisskráning felst í öflun heimilda um fornleifar á afmörkuðu svæði og söfnun gagna sem gefa margvíslegar vísbendingar um menningarminjar. Markmið svæðisskráningar er að gefa heildaryfirlit um ástand og eðli menningarminja á svæðinu, finna og skilgreina svæði og staði sem eru sérstaklega athyglisverðir eða í sérstakri hættu, og að vera undirbúningur undir aðalskráningu fornleifa. Aðalskráning felur í sér vettvangsvinnu og miðar að því að staðsetja og

kortleggja einstaka minjastaði og lýsa þeim á skipulegan hátt. Deiliskráning er síðan nákvæmari úttekt á afmörkuðu svæði og er unnin samhliða áætlanagerð um endanlega ráðstöfun jarðnæðis.

Að auki má minna á að mat á því hvað teljast markverðar fornleifar hefur lengst af tekið mið að sögu lands og þjóðar í heild. Minni gaumur hefur verið gefinn að sérkennum ákveðinna svæða og fornleifum sem eru markverðar í samhengi héraðssögu. Af þessum ástæðum er eðlilegt að fornleifaskráning sé unnin í nánú samstarfi við sveitastjórnir og stofnanir þeirra, og með hliðsjónir af þörfum þeirra.

Hér á eftir verður gerð grein fyrir þeirri aðferðafræði sem liggur að baki svæðisskráningu fornleifa, en fyrst greint stuttlega frá þeim skilgreiningum sem lagðar eru til grundvallar við fornleifaskráningu. Eftirfarandi skilgreiningu er að finna í 9. grein þjóðminjalaga:

Til fornleifa teljast hvers kyns leifar fornra mannvirkja og annarra staðbundinna minja sem menn hafa gert eða mannaverk eru á, svo sem:

- a. búsetulandslag, byggðaleifar, bæjarstaði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi mannvirkjum og öskuhaugum, húsaleifar hvers kyns, svo sem kirkna, bæn húsa, klaustra og búða, leifar af verbúðum, naustum, verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum;
- b. vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri;
- c. gömul tún- og akurgerði, áveitumannvirki og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita;
- d. gamlir vegir, stíflur, brýr, vatnsvöð, varir, hafnir og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og vitar og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra;
- e. virki og skansar og önnur varnarmannvirki;
- f. gamlir þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð;
- g. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum;
- h. haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið;
- i. skipsflök eða hlutar úr þeim.

Minjar 100 ára og eldri teljast til fornleifa, en heimilt er þó að friðlýsa yngri minjar.

Samkvæmt lögum eru öll mannvirki eldri en 100 ára skilgreind sem fornleifar, en við skráninguna er þó notast við aðeins víðari skilgreiningu. Allar byggingar úr torfi og grjóti

eru skráðar sem og önnur mannvirki sem eru til vitnis um horfið verklag eða tækni. Þar með geta talist elstu steypubyggingar, byggingar úr blönduðu efni (torf, grjót, timbur, steypa, bárujárn) og mannvirki eins og heimarafstöðvar, sundlaugar, upphlaðnir vegir frá því fyrir jarðýtuöld, fiskplön, áveituskurðir og hvers kyns minjar aðrar sem tengjast umbreytingum í atvinnuvegum og lífsafkomu á fyrri hluta 20. aldar. Minjar sem tengjast seinni heimsstyrjöldinni, veru setuliðsins í landinu og framkvæmdum á vegum þess (vegir, flugvellir, braggahverfi, skotgrafir o.s.frv.) eru einnig skráðar. Þær heimildir sem stuðst er við í svæðisskráningu geyma hins vegar yfirleitt mjög lítið af upplýsingum um nútímaminjar og er því ekki að vænta heildstæðs yfirlits um þær fyrr en á stigi aðalskráningar.

Ýmiskonar upplýsingar sem átt gætu heima í menningarsögulegum gagnagrunni rata þó ekki inn í svæðisskráningu fornminja. Þetta eru t.d. heimildir um staðsetningu engja og bithaga, nytjaskóga og veiðistaða. Söfnun slíkra upplýsinga krefst annarskonar gagna og öðruvísi aðferðafræði en skráning eiginlegra fornleifa og er auk þess mun viðráðanlegri á stigi aðalskráningar. Þar sem til eru nærtækar upplýsingar um gróðurfar og búskaparskilyrði fyrir einstakar jarðir (t.d. í sóknarlýsingum og héraðssöguritum) er þeim þó safnað saman á stigi svæðisskráningar.

Það er enn fremur skýrt af ofangreindri skilgreiningu að fornleifar eru ekki aðeins öll mannvirki heldur einnig staðir sem á einn eða annan hátt tengjast menningu og atvinnugreinum, hvort heldur sem er vöð eða álagablettir. Þessari víðu skilgreiningu hefur verið fylgt við gerð fornleifaskrárinnar og í anda hennar eru einnig skráðir staðir eins og orrustustaðir, skilgreinanlegir staðir þar sem atburðir, sem tengjast sögu og bókmenntum Íslands, hafa átt sér stað og staðir þar sem draugar eiga að hafa haldið til. Dæmi um staði sem eru ekki skráðir eru eyktamörk sem eru ekki manngerð og drangar sem kallaðir eru nátttröll, en það heiti virðist oftast vera tegundargreining á náttúrumyndunum frekar en að sagnir séu um að tröll hafi dagað þar uppi. Þar sem slíkar sagnir eru til staðar, eru þær auðvitað skráðar. Á hinn bóginn eru öll grettistök skráð. Hvað er skráð og hvað ekki er því vitanlega umdeilanlegt en byggir fyrst og fremst á því að fyrirsjáanlegt sé að gagn megi hafa af upplýsingunum.

1.2. Um svæðisskráningu

Við hefðbundna fornleifaskráningu hefur fyrst og fremst verið leitast við að finna og staðsetja einstakar rústir sem sýnilegar eru á yfirborði. Ekki er reynt að grennslast fyrir um hvar fornleifar geti leynst undir yfirborði, en ætla má að meginþorri minja á Íslandi sé þannig hulin sjónum. Til að ráða bót á þessu hefur Fornleifastofnun Íslands á síðustu árum þróað aðferðir til að áætla staðsetningu menningarminja, en það er mikilvægt frá vísindalegu sjónarmiði og nauðsynlegt ef forðast á röskun minja við framkvæmdir. Annars vegar er um að ræða leit að vísbendingum um staðsetningu einstakra menningarminja, einkum með stuðningi gamalla túnakorta og örnefnaskráa. Hins vegar eru óbeinar vísbendingar, svo sem örnefni, sem oft gefa vísbendingar um staðsetningu og hlutverk minja. Heimildir um byggð og búsetu eru einnig mikilvægar, en útfrá yfirliti um staðsetningu og dreifing byggðar má gera sér allgóða hugmynd um umfang og eðli menningarminja sem þeirri byggð hafa fylgt jafnvel þótt þeirra sjái ekki stað lengur. Við upphaf svæðisskráningar fornleifa er því gert yfirlit um sögu byggðar á hverri jörðu, jarðir og jarðatakmark skilgreind. Helstu heimildir við þessa vinnu eru jarðabækur frá ýmsum tímum, sölubréf og landamerkjalyásingar. Þá er farið skipulega yfir vísbendingar um menningarminjar á hverjum stað, þ.e. túnakort og örnefnaskrár. Að því loknu er leitað í beinum heimildum um fornleifar á ýmsum stöðum, s.s. í fornleifaskýrslum.

Notagildi svæðisskráningar eru ákveðin takmark sett og hún getur aldrei komið í stað vettvangskonunnar (aðalskráningar). Í fyrsta lagi takmarkast svæðisskráning við þá flokka heimilda sem eru aðgengilegastir og gefa heildstæðasta mynd af menningarminjum á viðkomandi svæði. Er þar um að ræða jarðabækur, fornleifaskýrslur, örnefnaskrár og túnakort. Aðrar heimildir eins og t.d. ævisögur eða ferðasögur, sem oft geyma nákvæmar upplýsingar um húsaskipan og staðsetningu mannvirkja á 19.öld, eru ekki rannsakaðar skipulega á stigi svæðisskráningar þar sem nákvæmni og fjöldi slíkra upplýsinga er tilviljanakenndur og erfitt að hafa upp á þeim þegar stór svæði eru könnuð. Heimildir af þessu tagi eru hins vegar kannaðar á stigi aðalskráningar. Í öðru lagi getur svæðisskráning ekki gefið nákvæmar upplýsingar um staðsetningu allra minjastaða og í þriðja lagi er ekki hægt að segja til um ástand eða afdrif allra minjastaða á grunni svæðisskráningar. Nákvæmra upplýsinga um þessi atriði er ekki hægt að afla nema með

vettvangsathugun, en á grunni svæðisskráningar má hins vegar gefa góða mynd af dreifingu og ástandi fornleifa á skráningarsvæðinu.

Helstu heimildaflokkar sem nýttir eru við svæðisskráningu eru eftirfarandi:

JARÐABÆKUR: *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* er helsta og ítarlegasta verk sinnar tegundar og grundvallarheimild um sögu byggðar á Íslandi. Við svæðisskráningu er þó einnig stuðst við *Jarðatal Johnsens* frá 1847, og er númerun jarða og minjastaða grundvölluð á því riti. Í þessum ritum má oft finna ítarlegar upplýsingar um búsetu á viðkomandi jörðum, staðhætti, landgæði og hlunnindi. Þau gefa einnig allgóða mynd af dreifingu byggðar á skráningarsvæðinu, og með því að bera jarðabækur saman við jarða- og landamerkjaskjöl fæst gróf mynd af þróun byggðar, skiptingu jarða og breytingum á eignarhaldsfyrirkomulagi. Þessar heimildir geta að jafnaði ekki um einstaka minjastaði, aðra en bæjarstæði og stöku sinnum selstöður og námur eins og mótak eða torfristu.

TÚNAKORT: Um 1920 voru gerðir uppdráttir í mælikvarðanum 1:2000 af tünnum svo til allra jarða á Íslandi. Kortin eru allmisjöfn að gerð enda eftir mismunandi mælingamenn. Öll sýna þau þó mörk túnanna og langoftast er staðsetning bæjarhúsa og útihúsa innan þeirra sýnd, en yfirleitt engin hús utan túns. Einnig eru ritaðar á kortin upplýsingar um stærð túna í fermetrum og/eða dagsláttum, hversu stórt hlutfall þeirra var þýft, og stærð matjurtagarða. Túnakort í Skógarstrandarhreppi voru unnin á árabílinu 1917-1919 og eru til fyrir alla bæi nema Geitareyjar, en þær fóru í eyði 1911.

ÖRNEFNASKRÁR: Söfnun og skráning örnefna hófst á seinni hluta 19. aldar og þá fyrst og fremst í samhengi við skýringar fornrita. Það var hins vegar ekki fyrr en eftir 1920 að skipuleg skráning allra örnefna á einstökum jörðum hófst að marki. Örnefnaskráning varð síðan eitt af aðalverkefnum Þjóðminjasafnsins en örnefnasafnið er nú í umsjá Örnefnastofnunar Íslands. Ekki eru til sérstakar örnefnaskrár fyrir allar þær jarðir sem nefndar eru í jarðatalinu og geta skrár fyrir einstaka jarðir stundum verið hlutar af örnefnaskránni nágrannajarða. Misjafnt er hversu nákvæmlega er getið um rústir í

örnefnaskráin en sjaldgæft er að höfundar láti alveg hjá líða að minnast á mannvirkjaleifar. Þar kemur auðvitað aðallega til að margar rústir bera nöfn og eru auk þess fastir punktar í landslaginu sem hægt er að miða við í lýsingu þess. Sjaldgæft er þó að fornleifum sé lýst mjög nákvæmlega í þessum skráin og langoftast getið um þær í framhjáhlaupi eða til skýringar. Örnefnaskráir eru engu að síður stærsta og heildstæðasta safn upplýsinga um fornminjar sem völ er á, en helstu gallar þeirra er að ekki er hægt að treysta því að fullt samræmi sé á milli skráa þar sem þær eru samdar af ólíku fólki á ólíkum tímum. Höfundar þeirra eru auk þess oft of staðkunnugir þannig að lýsingar þeirra verða illskiljanlegar þeim sem ekki eða lítið þekkir til. Fyrir jarðir í Skógarstrandarhreppi er til ríkulegt safn örnefnaskráa, og eru til fleiri en ein örnefnaskrá fyrir flestar þeirra.

FORNLEIFASKÝRSLUR: Í lok 19. aldar var gert mikið átak á vegum Hins íslenska fornleifafélags í að kanna íslenska fornleifastaði og voru það einkum staðir sem tengdust frásögnum fornrita sem þóttu athyglisverðir. Þar sem Skógarströndin og nærsveitir hennar koma nokkuð við sögu íslenskra fornsagna þótti svæðið áhugavert í þessu samhengi og voru farnir þangað leiðangrar og nokkrir staðir rannsakaðir.

AÐRAR ÍTARHEIMILDIR: Ýmsar aðrar ítarheimildir eru nýttar við svæðisskráningu fornleifa. Þær heimildir sem iðulega er stuðst við eru *Íslenskt fornbréfasafn* og *Íslensk fornrit*, s.s. Landnámabók, Íslendingasögur og Sturlunga. Auk þess er farið í gegnum ferðasögur, t.d. ferðabækur Ólafs Olavíusar, og Eggerts Ólafssonar og Bjarna Pálssonar. Sýslu- og sóknalýsingar presta eru einnig mikilvægar og oft gjöfugar heimildir þegar kemur að fornminjum. Þjóðsögur eru annar flokkur heimilda sem nýttur er við svæðisskráningu, en þar er að finna heimildir um ýmsa sögufræga staði, huldufólksbústaði og náttúrumyndanir er tengdust trú manna og hugarheimi. Að lokum er síðan leitað fanga í öðrum heimildum sem á einhvern hátt tengjast svæðinu sem um ræðir. Hér er t.d. um að ræða ævisögur og áthagarit af ýmsu tagi. Þessi hluti heimildavinnunnar er eðlilega mjög misjafn frá einu svæði til annars bæði hvað umfang og gæði snertir.

2. Helstu tegundir menningarminja og ástand þeirra

Í Skógarstrandarhreppi voru skráðar 919 fornleifar á 29 jörðum, sem gerir um 31 minjastað á jörð að meðaltali. Raunverulegur fjöldi skráðra fornleifa á jörð er þó mjög misjafn og helst í hendur við eðli og stærð jarðanna. Í Skógarstrandarhreppi bar eyjabýlið Brokey höfuð og herðar yfir aðrar jarðir með 91 skráðar fornleifar. Þar á eftir koma svo höfuðbólin á ströndinni, Drangar, með 56 og Narfeyri, með 54. Fast á eftir fylgja svo Valshamar (52) og eyjabýlið Öxney (51). Fæstar fornleifar, eða 8, voru skráðar í landi Klettakots, hjáleigu frá Stóra-Langadal, en einnig voru tiltölulega fáar fornleifar skráðar á jörðunum Ytra-Leiti (13), Emmubergi (13), Geitareyjum (13), Árnahúsum (16) og Laxárdal (16).

Við skráningu minja er notast við tvennskonar flokkun. Í fyrsta lagi eru fornleifarnar flokkaðar eftir eðli sínu, en með því er reynt að greina á milli hvort á staðnum sé mannvirki, hvort aðeins er vísbending um að mannvirki sé eða hafi verið á staðnum, hvort um er að ræða stað sem tengist þjóðsögum eða markverðum atburðum, eða náttúruminjar sem hafa menningarsögulegt gildi. Innan hvers flokks er síðan reynt að greina frekar eftir gerð. Flokkun af þessu tagi kemur ekki nema að takmörkuðu gagni við svæðisskráninguna, vegna þess að þær heimildir sem stuðst er við eru yfirleitt ekki svo nákvæmar að hægt sé að sjá hvort mannvirki er enn á þeim stað sem lýst er, eða hvort mannvirki hefur nokkurn tíma verið á meintum minjastað. Þessi flokkun kemur því fyrst verulega að gagni eftir að farið er á vettvang.

Nokkrar helstu tegundir skráðra fornleifa í Skógarstrandarhreppi má sjá í töflunni hér að neðan.

Bæjarhóll	32	Heimild	617
Varða	41	Þjóðsaga	11
Álagablettur	5	Örnefni	192
Dys	3	Sögustaður	4

Í öðru lagi eru reynt að flokka tegundir fornleifa eftir hlutverki. Til dæmis er tegundin “bæjarhóll” þannig greind með hlutverkið “bústaður”, heimildir um útihús er e.t.v. hægt að greina frekar í hesthús, fjárhús o.s.frv., varða getur t.d. þjónað hlutverki eyktamarks, samgöngubótar eða landamerkis og örnefni eins og Naustavík vísað á mannvirki með hlutverkið naust. Hið sama á við um greiningu hlutverka og tegunda, þau er oft ekki hægt að ráða af þeim heimildum sem svæðisskráningin byggir á. Við vettvangsathugun er oftast hægt að varpa skýrara ljósi hlutverk forminja, bæði útfrá athugun á gerð fornleifanna og útfrá munnlegum heimildum, þ.e. með aðstoð staðkunnugra heimildamanna.

Nokkur helstu hlutverk skráðra fornleifa í Skógarstrandarhreppi má sjá í töflunni hér að neðan:

Búsetuminjar		Aðrar minjar	
Bústaðir	35	Landamerki	11
Býli	31	Óskilgreinanlegt	57
Minjar um jarðrækt		Kirkjur og legstaðir	
Kálgarðar	43	Kirkjur	3
Akrar	12	Bænhús	7
Kartöflugarðar	1	Legstaðir	15
Búnaðarminjar innan túns		Aðrar búsetuminjar	
Útihús (óskilgreind)	159	Brunnar	7
Fjárhús	9		
Lambhús	3	Útgerðarminjar	
Hesthús	1	Naust	17
Fjós	6	Lendingar	51
Túngarðar	14	Sjóbúðir	1
Hlöður	24	Uppsátur	3
Heystæði	15	Hjallar	15

Smiðjur	6	Samgönguminjar	
Myllur	2	Leiðir	57
Kvíar	16	Samgöngubætur	6
		Vöð	7
Búnaðarminjar utan túns		Brýr	7
Stekkir	43	Ferjur	2
Sel	31		
Smalakofar	3	Samkomuminjar	
Réttir	13	Þingstaðir	1
Beitarhús	1	Aftökustaðir	1
Mógrafir	23		
Torfristur	6	(Þjóð)sögustaðir	
Kolagrafir	6	Huldufólksbústaðir	4
		Draugar	10

2.1. Bæjarhólar og bæjarstæði

Yfirleitt hafa bæir staðið á sama stað öldum saman, jafnvel allt frá landnámsöld til þessarar og hafa þá myndast bæjarhólar, samsettir úr byggingaleifum og mannvistarlögum. Í bæjarhólum er mestra og fjölbreytilegastra fornminja að vænta. Í þeim er geymd saga daglegs lífs kynslóðar á kynslóð ofan og í þeim er flesta forngrípi að finna. Bæjarhólar eru því mikilvægasta tegund fornleifastaða og brýnt að koma í veg fyrir að þeir verði eyðileggingu að bráð. Vandinn við bæjarhóla er hins vegar sá að í meirihluta tilfella er enn búið á þeim og víða hafa steypuhús með djúpum kjöllum verið byggð á þeim og skemmt þá að meira eða minna leyti. Skemmdir bæjarhólar geta þó engu að síður verið markverð rannsóknarefni og er mikilvægt að reynt verið að finna leiðir til að fylgjast með framkvæmdum á þeim, enda skýrt í lögum að ekki megi raska þeim. Sjaldnast er hægt að komast að því hvort bæjarhólar eru óskemmdir eður ei, nema við vettvangsathugun. Oftast eru þó til upplýsingar um hvort bæjarhús hafi verið flutt og má ganga útfrá því, að þar sem hús hafa ekki verið flutt séu bæjarhólar meira eða minna

raskaðir. Á skráningarsvæðinu má ætla að ekki séu margir óhreyfðir bæjarhólar, en þó gætu þeir verið nokkrir, þar sem bæir hafa verið fluttir til, eða lagst í eyði eins og á nokkrum eyjabýlanna. Hins vegar er talsvert af smábýlum á svæðinu, þar sem íbúar hafa sótt sjóinn sér til bjargræðis og haft stuðning af landnyttjum til heimilisnota. Frá sjónarmiði fornleifafræðinnar eru staðir af þessu tagi ekki síður mikilvægir en bæjarhólar á lögbýlum. Slíkir staðir geta einnig haft mikið kynningargildi því á þeim getur verið auðvelt að átta sig á legu og afstöðu bygginga. Nokkrir slíkir staðir eru á skráningarsvæðinu, mun þar vera eitthvað um fornleifar sem gætu nýst vel til kynningar á sögu svæðisins. Það er þó nokkuð sem mun skýrast betur við aðalskráningu.

2.2. Útihús

Fyrir utan bæjarhúsin sjálf voru peningshús helstu byggingar á hverri jörð og dreifðust þau að jafnaði um túnin. Í Skógarstrandarhreppi eru skráð rúmlega 200 útihús, en þar af eru 159 sem ekki verða skilgreind frekar útfrá ritheimildum. Af þeim sem greind voru eftir hlutverki voru flestar hlöður, eða 24, og auk þess 15 heystæði. Hlöður urðu raunar ekki algengar á Íslandi fyrr en undir lok 19. aldar eða í byrjun þeirrar 20. og munu hey víðast hafa verið geymd í stæðum eða gryfjum við útihús, þótt ekki séu glöggar heimildir um þetta. Auk þess má gera ráð fyrir því að einhver landshlutamunur hafi verið á þessu, enda aðstæður ólíkar.

Af greindum peningshúsum eru flest fyrir sauðfé, eða 12, en einnig eru skráð 6 fjós en aðeins eitt hesthús. Fjós voru reyndar oft ekki sérstakar byggingar heldur hluti af bæjarhúsunum og má því ætla að fjöldi þeirra hafi oft verið meiri en skráningar gefa til kynna.

Útihús virðast oftast hafa staðið á sömu stöðum um aldir og hafa á slíkum stöðum myndast litlir rústahólar. Fyrir einni öld síðan voru langflestar byggingar á Íslandi peningshús, en þeim hefur fækkað meira síðan en nokkurri annarri tegund mannvirkja. Ástæðan er fyrst og fremst túnrækt með stórvirkum vinnuvélum en einnig hafa yngri peningshús úr steypu víða verið byggð ofan á eldri útihúsarústum.

2.3. Tún, garðar og akrar

Túngarðar hafa verið byggðir um tún allt frá landnámi. Á seinni öldum virðist hleðslu og viðhaldi túngarða víða talsvert hafa verið ábótavant. Á 19. öld var rekinn áróður fyrir túngarðshleðslum. Skógstrendingar hafa e.t.v. látið áróðurinn lítil áhrif á sig hafa en aðeins 14 túngarðar eru skráðir í hreppnum. Það er þó allt eins víst að túngarðar hafi verið algengari en svo, þar sem vísbendingar um þá rata e.t.v. ekki inn í ritheimildir og örnefni eru sjaldan tengd þeim. Oft er ekki hægt að greina hvort garðar þessir eru fornir, en líklegast verður að telja að margir séu þeir frá 19. öld. Auk eiginlegra tún- og vörslugarða sem gerðir voru til að hlífa túnnum við ágangi búpenings voru víða um land hlaðið talsvert af gördum, til að verja tún og hús fyrir skriðuföllum eða ágangi sjávar. Á skráningarsvæðinu er hins vegar enginn slíkur varnargarður skráður. Í ljósi náttúrufarslegra aðstæðna á svæðinu er þó ekki ólíklegt að þeir komi í ljós við vettvangsathugun.

Á undanfórnum árum hafa orðið hraðar framfarir á sviði fornleifavísinda og hafa menn m.a. þróað aðferðir, sem byggja á efnagreiningum á jarðvegi, er gefa upplýsingar um ræktun túna og áburðarnotkun til forna. Til þess að hægt sé að beita slíkum aðferðum verða túnin að vera óskemmd af vinnuvélum og helst má tilbúinn áburður ekki hafa verið borinn á þau. Talsverðar minjar um þessa hlið landbúnaðar er að finna í hreppnum og virðist jarðrækt hafa verið mikilvægur partur lífsviðurværis fólks. Þetta má m.a. lesa úr örnefnum svo sem Akurey, Akranes og Bygghólmi. Í Skógarstrandarhreppi eru alls skráðir 43 kálgarðar, 12 akrar og 1 kartöflugarður.

2.4. Kvíar og stekkir

Á flestum stöðum landsins lögðust fráfærur af um og upp úr aldamótunum 1900. Skráðir stekkir á svæðinu eru nokkuð margir eða 43. Stekkir virðast yfirleitt vera einfaldar girðingar eða tóftir með litlu hólfi (lambakró) á einni hlið eða við annan enda. Sumstaðar hafa myndast litlir túnblettir í kringum stekki, sem voru slegnir. Kvíar voru yfirleitt mun nær bæ en stekkirnir og oft beinlínis í túnjaðri. Ekki hafa það alltaf verið hlaðnar kvíar, heldur aðeins ákveðinn staður þar sem ær voru mjaltaðar og sumstaðar voru færiskvíar notaðar, sérstaklega þegar komið var fram á 20. öld. Í Skógarstrandarhreppi eru einungis

skráðar 16 kvíar. Líklegasta ástæðan fyrir því að kvía er ekki getið á öllum jörðum er sú að færiskvíar voru mikið algengari í seinni tíð og hafa sennilega ekki staðið á sama stað nema nokkur ár í einu.

Aðrar minjar sem tengjast mjaltaám eru smalakofar. Aðeins þrír slíkir eru skráðir í hreppnum en líklegt er að smalakofar og –skýli hafi verið á fleiri stöðum og jafnvel nokkrir á jörð því algengt hefur verið að nýir smalar byggðu sinn eigin kofa frá grunni. Smalakofar eru undantekningarlítið við staði sem hátt ber og víðsýnt er.

2.5. Beitarhús og sel

Beitarhús voru stundum reist á tóftum gamalla býla og selja svo segja má að hlutverk sumra tóftanna hafi verið margþætt í aldanna rás. Einungis eitt beitarhús er skráð í hreppnum, en aftur á móti eru 31 sel skráð á svæðinu. Þess er sjaldnast getið hve lengi haft var í seli en seljabúskapur leið víða undir lok snemma á 19. öld. Seljarústir eru yfirleitt skráðar á stærri jörðum, kirkjajörðum og stærri býlum, sem eiga land til fjalla eða afréttarlanda. Mörg rannsóknarefni eru enn óleyst varðandi seljabúskap. Ekki hefur enn verið ráðið fram úr hvernig greina megir muninn á selbyggingum og byggingum þar sem búið var allt árið og er það eitt af mikilvægari verkefnum íslenskrar fornleifafræði. Sömuleiðis er lítið sem ekkert vitað um mismunandi tegundir seljabúskapar.

2.6. Engjar og áveitur

Fram á þessa öld var stór hluti heyaflla hvernar jarðar fenginn á engjum. Af örnefnaskrár sést að menn hafa oft leitað langt eftir örlitlum heytuggureytingi og móar hafa verið slegnir þar sem nú sprettur lítið sem ekkert gras. Skýrt dæmi um þetta er nýting eyjabænda í Skógarstrandarhreppi, og víðar á Breiðafirði, á heyfeng í smáhólmum og skerjum umhverfis bæjareyjarnar. Bestu engjarnar voru flæðiengjar þar sem vatn flæddi yfir öðru hvoru. Þar sem flæðiengjar voru ekki frá náttúrunnar hendi var vatni víða veitt á móa og mýrar. Algengt var að veita bæjarlækjum á svæði utan við tún og gætu á nokkrum stöðum enn sést merki um stíflur og veituskurði sem byggðir voru í þessum

tilgangi. Alls eru skráðar 9 áveitur í hreppnum, en í flestum tilfellum er þar um að ræða örnefni er benda til slíkra mannvirkja

2.7. Útgerðarminjar og veiðiminjar

Útgerðarminjar eru eðlilegar miklar á svæðinu, enda hafa flestir bændur stundað sjóinn til hliðar búskapnum. Á svæðinu eru skráð 17 naust, 51 lending, 3 uppsátur, 1 sjóbúð og 15 hjallar. Ekki er þó um stórar verstöðvar að ræða heldur fyrst og fremst útgerð til heimilisnota. Þar að auki má ekki gleyma því að samgöngur í Skógarstrandarhreppi hafa að verulegu leyti farið fram á sjó og er því í þessum flokki jafnt um samgönguminjar sem útgerðarminjar að ræða.

2.8. Minjar um samkomur og þinghald

Einn þingstaðir er skráður í Skógarstrandarhreppi. Það eru þingstaður hreppsins að Dröngum. Eini skráði aftökustaðurinn er einnig í landi Dranga og tengdist þingstaðnum. Við fornleifaskráningu hefur hugtakið “þingstaður” mun víðari merkingu en venjulegt er í máli manna í dag. Til dæmis falla meintir kaupstaðir undir hatt þingstaða þar sem “kaupstaður” er ekki skilgreint hlutverk. Það er í raun mjög rökrétt, enda hafa athafnir manna á slíkum stöðum líklega verið mjög fjölbreyttar. Engar heimildir eru þó um verslun í Skógarstrandarhreppi heldur hafa menn sótt aðföng til nágrannabyggðanna. Þó er skráð eitt “kaup- örnefni” í hreppnum, Kaupmannavogur í Gvendareyjum, en þó ekki verði það fullyrt á þessu stigi verður að teljast líklegt að það sé á annan hátt tilkomið en að þar hafi verið stunduð verslun.

2.9. Kuml og kirkjugarðar

Greftrað hefur verið í kirkjugörðum þar sem voru sóknarkirkjur og útkirkjur og jafnvel einnig við bænhús, en kirkjur og bænhús voru miklu algengari á miðöldum en seinna varð. Í Skógarstrandarhreppi eru skráðar 3 kirkjur, 7 bænhús og 15 legstaðir. Sóknir í hreppnum hafa verið tvær, Narfeyrar- og Breiðabólstaðarsókn, og sóknarkirkjur á

samnefndum bæjum, en auk þess hefur verið hálfkirkja í Stóra-Langadal. Kirkju að Narfeyri og Breiðabólstað er getið í kirknaskrá Páls biskups frá um 1200.¹ Þó er sennilegt að kirkja á Breiðabólstað sé seinna tilkomin og vísun í hana í kirknaskránni sé síðari tíma viðbót. Í Fornbréfasafni kemur fram að 1563 er tekin upp kirkja að Breiðabólstað og gerð að alkirkju en Narfeyrarkirkja á sama tíma að annexíu.² Breiðabólstaður var síðan kirkjustaður til 1960, en þá lést séra Sigurður M. Pétursson, síðasti presturinn á staðnum. Prestakallið var þá lagt niður og sameinað Stykkishólmsprestakalli. Eftir að gamla kirkjan og allir kirkjumunir brunnu til ösku var þó reist ný kirkja á staðnum og hún vígð þann 16. september 1973.³

Sagnir og munnmæli um legstaði fornmanna er víða að finna og tengjast þær oft á tíðum ákveðnum stöðum í landinu, s.s. hólum. Oft á tíðum eru þessir meintu fornmannahaugar ekki annað en náttúrumyndanir, en á öðrum stöðum gæti hafa geymst þekking um mannabeinafundi eða gripa sem sagan hefur síðan spunnist frá. Af þeim 15 legstöðum sem skráðir eru í hreppnum eru 3 dys eða grjóthaugar en á öðrum stöðum tengjast munnmælin eða sögurnar hólum eða öðrum (náttúru-) myndunum í landi. Í tveimur tilfellum er aðeins um að ræða örnefni sem bendir til haugs/hauga.

2.10. Samgönguminjar

Talsvert er skráð af samgönguminjum í hreppnum eða 57 leiðir, 6 samgöngubætur, 7 vöð, 7 brýr og tvær ferjur. Þess ber enn að geta að þær minjar sem skráðar eru sem útgerðarminjar og rætt er um hér að ofan má að vissu leyti einnig líta á sem samgönguminjar, en samgöngur í hreppnum hafa farið fram á sjó ekki síður en landi.

Þær samgöngubætur sem um ræðir eru aðallega vörður, sem ýmist þjóna sem siglingamið eða kennileiti á landi.

Skráðar leiðir í hreppnum eru mjög margar. Flestar liggja þær innan héraðsins, milli bæja eða innan einstakra jarða, en einnig eru nokkrar þjóðleiðir til nágrennabyggða. Má telja ljóst að sá fjöldi leiða sem skráður er innan jarða gefi ekki alveg raunsæja mynd. Margar þeirra hafa sennilega legið milli jarða þó þess sé ekki getið í heimildum auk þess

¹ Kirknaskrá Páls: DI XII, 12

² DI XIV, 152

³ Magnús Guðmundsson "Kirkjur á Snæfellsnesi", 67

sem fleiri en eitt örnefni geta átt við einu og sömu leiðina. Það er því líklegt að tala þeirra breytist nokkuð við aðalskráningu.

3. Verndun og kynning minja á skráningarsvæðinu

Eins og þegar hefur verið minnst á, þá eru líkur á að meirihluti fornleifa innan túna á skráningarsvæðinu hafi verið eyðilagður á 20. öld og að nú sjáist aðeins brot þeirra rústa sem áður sást til á yfirborði. Það er helst á eyðijörðum og inn til dala á smærri kotbýlum eða hjáleigum sem lítið hefur verið búið á 20. öldinni að líklegt verður að teljast að ósnertar minjar meggi enn greina svo einhverju nemi. Skilvirk minjavernd verður að byggja á vettvangsathugunum þar sem tekið er tillit til sýnilegra sem og "ósýnilegra" minja. Benda má á nokkur atriði sem vert er að hafa í huga við áætlanagerð og skipulag byggðar. Flestar fornleifarnar er að finna á gömlum bæjarstæðum sem oftar en ekki er enn búið á. Mikilvægt er að reynt verði að takmarka framkvæmdir á slíkum stöðum og jafnframt að fagaðilar fylgist vel með því raski sem nauðsynlegt er. Dregið hefur úr framkvæmdum í landbúnaði á undanförunum árum og stafar þeim tóftum sem enn eru sýnilegar því ekki jafnmikil hætta og áður af nýbyggingum, framræslu og túnasléttun. Mikill hluti slíkra tófta eru stekkir, beitarhús, eyðikot og sel og hafa margar þeirra kynningargildi. Brýnt er að komið verði í veg fyrir frekari eyðileggingu slíkra minja. Auk vegagerðar og línulagna stafar fornleifum nú helst hætta af skógrækt og aukinni sumarbústaðabyggð auk þess sem nýbyggingar og framkvæmdir ógna fornleifum. Aukin skógrækt er vaxandi áhyggjuefni fyrir minjavernd á Íslandi og brýnt er að fundnar verði leiðir til að koma í veg fyrir að fornleifar spillist af völdum skógræktar. Skógur eyðileggur þó fornleifar ekki á sama hátt og skurðgröfur. Rætur trjáa sprengja veggheðslur og afmynda rústir þannig að erfitt verður að átta sig á þeim á yfirborði eða kanna þær með uppgrefti. Það er þó ekkert sem segir að hagsmunir skógræktar og minjavörslu geti ekki farið saman. Fornleifar þekja aðeins brotabrot af heildarflatamáli mögulegs skógræktarlands og ætti að vera auðvelt að sneiða hjá þeim. Slíkt krefst þess aðeins að fornleifastaðir séu þekktir og að skógurinn sé hirtur þannig að hann sái sér ekki sjálfur í tóftir á auðum svæðum. Byggingar sumarbústaða geta valdið miklu alvarlegri

spjöllum á fornleifum ef ekki er farið að með gát. Þar gildir hinsvegar það sama og með skógrækt. Ef fornleifastaðir eru þekktir á að vera auðvelt að sneiða hjá þeim. Augljóst er að með lágmarkskynningu og viðhaldi geta fornleifastaðir aukið útivistargildi sumarbústaðalanda og því réttara að líta svo á að fornleifar auki verðmæti þeirra, frekar en að þær standi í vegi fyrir framkvæmdum.

Ekki verður tekið tillit til fornleifa á skógræktarsvæðum, sumarbústaðalöndum eða þar sem aðrar framkvæmdir eiga sér stað nema fornleifastaðir hafi verið rannsakaðir á vettvangi og staðsetning þeirra færð inn á kort. Það er þess vegna brýnt að gerðar séu vettvangsathuganir á fornleifum á svæðinu. Það svæði sé hér um ræðir hefur verið byggt frá landnámsöld og kemur auk þess við sögu bæði í fornsögum okkar og sögu seinni tíma. Margir athyglisverðir minjastaðir eru á skráningasvæðinu og ljóst að miklu fleiri munu koma fram í dagsljósið við vettvangsathugun. Gera má ráð fyrir að mikið af stöðum sé í hættu og því brýnt að skrá fornleifar á vettvangi svo hægt sé að gera yfirlit um þá.

Þrír friðlýstir minjastaðir eru í Skógarstrandarhreppi. Í fyrsta lagi er svonefnd Brogardalsrúst í Borgardal í landi Narfeyrar, en þar á Geirrøður landnámsmaður á Eyri að hafa gefið systur sinni Geirríði land. Í öðru lagi eru meintar hoftóftarleifar auk svonefnds Hvanngarðs í landi Stóra-Langadals og í þriðja lagi svonefnt Hafþórsleiði á Valshamri en þar á að vera heygður Hafþór Snorrason, veginn 1224. Friðlýsingu allra staðanna var þinglýst 1929.⁴ Ekki er vitað um ástand þessara staða, nema minjanna í Stóra-Langadal en þær munu vera jafnaðar við jörðu.⁵ Mikilvægt er því að ástand þessara staða verði kannað á vettvangi. Þar að auki eru á svæðinu fjöldi annarra staða með mikið rannsóknar- og/eða kynningargildi. Víða er þar að finna minjar um akuryrkju og aðra jarðrækt, bæði frá upphafsöldum byggðar í landinu en einnig frá seinni tíð. Breiðafjörðurinn í heild sinni og eyjabbyggðin og útgerðin sem þar var stunduð, og er sumstaðar stunduð enn, hefur einnig algjöra sérstöðu á landsvísu og mýmörg rannsóknarverkefni þar aðkallandi og forvitnileg, svo ekki sé minnst á möguleika svæðisins á sviði menningartengdrar ferðaþjónustu.

Það er ljóst að svæðið sem hér um ræðir hefur að geyma menningarsögulegar auðlindir sem sjálfsagt er að reyna að nýta til rannsókna, upplýsingar og kynningar.

⁴ Fornleifaskrá. Skrá um friðlýstar fornleifar.

⁵ Fornleifaskrá. Skrá um friðlýstar fornleifar.

Forsenda þess er hins vegar sú að minjastaðirnir verði skráðir á vettvangi, svo unnt sé að greina þá og miðla þeim upplýsingum sem tiltækar verða til fólks.

HEIMILDASKRÁ

Anders Bæksted: *Íslands runeindskrifur*. Bibliotheca Arnamagnæana II. Kaupmannahöfn, 1942.

ÁB: Árni Björnsson: “Eyjar í Snæfellsnes- og Dalasýslum” í *Árbók Ferðafélags Íslands* 1989, bls. 53-134.

Árbók FFÍ: *Árbók Ferðafélagsins 1932, Snæfellsnes*. Helgi Hjörvar tók saman.

Árni Thorlacius: *Safn til sögu Íslands II*. Kaupmannahöfn, 1886.

Brynjúlfur Jónsson: “Fyrirsát á Skógarströnd” í *Árbók Hins íslenska fornleifafélags* 1897, bls. 17.

Brynjúlfur Jónsson: “Hoftóft í Stóra-Langadal” í *Árbók Hins íslenska fornleifafélags* 1897, bls. 14-15.

Brynjúlfur Jónsson: “Rannsóknir í Snæfellsnessýslu 1899” í *Árbók Hins íslenska fornleifafélags* 1900, bls. 9-35.

BS: *Byggðir Snæfellsness* Þórður Kárasen, Kristján Guðbjartsson og Leifur Kr. Jóhannesson ritstýrðu. Búnaðarsamband Snæfellinga. (útgáfustað vantar), 1977.

DI: *Íslenskt fornbréfasafn I-XVI*. Kaupmannahöfn/Reykjavík, 1857-1972.

Einar Bjarnason: “Rúnasteinar og mannfræði” í *Árbók Hins íslenska fornleifafélags* 1971, bls. 46-73.

Einar Haukur Kristjánsson (tók saman): “Skógarstrandarhreppur” í *Árbók Ferðafélags Íslands* 1986, bls. 156-172.

Fornleifaskrá. Skrá um friðlýstar fornleifar. Ágúst Ó. Georgsson tók saman. Reykjavík, 1990.

FEB: *Ferðabók Eggerts Ólafssonar og Bjarna Pálssonar. Um ferðir þeirra á Íslandi árin 1752-1757*. Steindór Steindórsson frá Hlöðum íslenskaði 1942. Bókaútgáfan Örn og Örlygur hf. Reykjavík, 1981.

FF: *Frásögur um fornaldarleifar 1817-1823*. Sveinbjörn Rafnsson gaf út. Reykjavík, 1983.

Guðmundur Daðason: “Skógarstrandarhreppur: Sveit og félög” í Þórður Kárasen, Kristján Guðbjartsson og Leifur Kr. Jóhannesson ritstýrðu, *Byggðir Snæfellsness*, bls.223-239. Búnaðarsamband Snæfellinga. (útgáfustað vantar), 1977.

Hannes Þorsteinsson: “Rannsókn og leiðréttingar á nokkrum bæjanöfnum á Íslandi” í *Árbók Hins íslenska fornleifafélags 1923*, bls. 43-44.

Haraldur Matthíasson: *Landið og Landnáma* I. bindi. Bókaútgáfan Örn og Örlygur hf. Reykjavík, 1982.

ÍF: *Íslensk fornrit* I-. Reykjavík, 1933-.

“Jarða- og ábúendatal. Skógarströnd” í Þórður Kárasen, Kristján Guðbjartsson og Leifur Kr. Jóhannesson ritstýrðu, *Byggðir Snæfellsness*, bls.454-477. Búnaðarsamband Snæfellinga. (útgáfustað vantar), 1977.

JÁM: *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns V*, Hnappadals- og Snæfellsnessýsla. Sögufélagið. Reykjavík, 1982.

JJ: J. Johnsen. *Jarðatal á Íslandi*. Kaupmannahöfn, 1847.

Kristján Eldjárn: “Dys á Hólmlátri á Skógarströnd” í *Árbók Hins íslenska fornleifafélags 1961*, bls. 52-54.

Magnús Guðmundsson: “Kirkjur á Snæfellsnesi” í Þórður Kárasen, Kristján Guðbjartsson og Leifur Kr. Jóhannesson ritstýrðu, *Byggðir Snæfellsness*, bls.57-70. Búnaðarsamband Snæfellinga. (útgáfustað vantar), 1977.

Manntal á Íslandi árið 1703. Tekið að tilhlutun Árna Magnússonar og Páls Vídalín. Gefið út af Hagstofu Íslands. Reykjavík, 1924-1925.

Manntal á Íslandi 1801, II.bindi. Ættfræðifélagið gaf út með styrk úr ríkissjóði og Þjóðhátíðarsjóði og aðstoð Þjóðskjalasafns Íslands. Reykjavík, 1979.

Matthías Þórðarson: “Smávegis. Um fornmenjar í Snæfellsnessýslu” í *Árbók Hins íslenska fornleifafélags 1920*, bls. 14-17.

Matthías Þórðarson: “Viðbætur. Athugasemdir um nokkra staði, sem getið er í Eyrbyggjasögu” í *Árbók Hins íslenska fornleifafélags 1932*, 23-28.

P.E.K. Kålund *Íslenzkir sögustaðir II*. Íslezk þýðing Haraldur Matthíasson. Bókaútgáfan Örn og Örlygur hf., 1985.

Sturlunga saga I-II. Jón Jóhannesson, Magnús Finnbogason og Kristján Eldjárn sáu um útgáfuna. Reykjavík, 1946.

Sýslu- og sóknarlýsingar Hins íslenska bókmenntafélags: Snæfellsnes III. Snæfellingaútgáfan, Reykjavík, 1970.
(Jón Gíslason: Breiðabólstaðarprestakall bls. 207-220, Breiðabólstað þann 28da ágúst 1841. Guðmundur Einarsson: Breiðabólstaðar- og Narfeyrarsóknir 1875 bls. 221-235.)

Vilhjálmur S. Vilhjálmsson: *Kaldur á köflum. Endurminningar Eyjólf frá Dröngum*. Setberg. Reykjavík, 1965.

ÞJÁ: *Íslezkar þjóðsögur og ævintýri* I-VI. Jón Árnason safnaði. Árni Böðvarsson og Bjarni Vilhjálmsson önnuðust útgáfuna. Bókaútgáfan Þjóðsaga. Reykjavík, 1961.

Óprentaðar heimildir:

Þjóðskjalasafn Íslands:

Jarðadeild. Uppdrættir af tünnum 1917-1919. Skógarstrandarhreppur. Þjóðskjalasafn Íslands.

Örnefnastofnun Íslands

Örnefnaskrár úr Skógarstrandarhreppi:

Ö-Árnhúsaland. Lúðvík Kristjánsson skráði 1937. Örnefnastofnun Íslands.
Ö-Árnhús. Gísli Sigurðsson skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Bíldhóll og Lækur. Gísli Sigurðsson skráði. Örnefnastofnun Íslands.
Ö-Bílduhóll. Lúðvík Kristjánsson skráði 1936. Örnefnastofnun Íslands.
Ö-Bílduhóll. Athugasemdir og viðbætur. Theodór Guðmundsson skráði 1981. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Borgir. Gísli Sigurðsson skráði. Örnefnastofnun Íslands.
Ö-Borgir. Lúðvík Kristjánsson skráði 1936. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Breiðabólstaður. Gísli Sigurðsson skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Brokey. Lúðvík Kristjánsson skráði. Örnefnastofnun Íslands.
Ö-Brokey. Jón V. Hjaltalín skráði 1972. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Drangar. Kristján Eiríksson skráði. Örnefnastofnun Íslands.
Ö-Drangar. Þorsteinn J. Jóhannsson skráði 1939. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Emmuberg. Lúðvík Kristjánsson skráði 1936. Örnefnastofnun Íslands.
Ö-Emmuberg. Gísli Sigurðsson skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Emmuberg. Athugasemdir og viðbætur. Sigríður Jóhannsdóttir skráði 1981. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Geitareyjar. Gísli Sigurðsson skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Gjarðey. Haraldur Finnsson skráði 1975. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Gjarðeyjar. Lúðvík Kristjánsson skráði 1936. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Gvendareyjar. Gísli Sigurðsson skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Gvendareyjar. Einar Sigurðsson skráði 1982. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Haukabrekka. Skarphéðinn Óskarsson skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Haukabrekka. Lúðvík Kristjánsson skráði 1936. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Haukabrekka Skarphéðinn Óskarsson skráði 1986. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Háls. Lúðvík Kristjánsson skráði 1936. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Háls. Gísli Sigurðsson skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Hólmlátursland. Lúðvík Kristjánsson skráði 1936. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Hólmlátur. Gísli Sigurðsson skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Innræiti. Gísli Sigurðsson skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Innra-Leiti. Athugasemdir og viðbætur. Theodór Guðmundsson skráði 1983. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Innra-Leiti. Lúðvík Kristjánsson skráði 1936. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Keisbakki. Lúðvík Kristjánsson skráði 1936. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Keisbakki. Gísli Sigurðsson skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Klungurbrekka. Skarphéðinn Óskarsson skráði 1989. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Klungurbrekka. Þorsteinn J. Jóhannesson skráði 1939. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Klungurbrekka. Lúðvík Kristjánsson skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Klungurbrekka. Gísli Sigurðsson skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Laxárdalur. Lúðvík Kristjánsson skráði 1936. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Laxárdalur. Gísli Sigurðsson skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Laxárdalur. Viðbót. Sigríður Jóhannsdóttir skráði 1981. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Litli-Langidalur. Gísli Sigurðsson skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Innri-Langidalur. Lúðvík Kristjánsson skráði 1936. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Narfeyri. Gísli Sigurðsson skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Narfeyri. Lúðvík Kristjánsson skráði 1936. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Narfeyri-hólmar. Gísli Sigurðsson skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Ólafsey. Þorsteinn J. Jóhannsson skráði 1939. Örnefnastofnun Íslands.
Ö-Ólafsey. Sölvi Sveinsson skráði 1975. Örnefnastofnun Íslands.
Ö-Ólafsey. Gísli Sigurðsson skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Ós. Guðmundur Daðason skráði 1978. Örnefnastofnun Íslands.
Ö-Ós. Gísli Sigurðsson skráði. Örnefnastofnun Íslands.
Ö-Ós. Athugasemdir. Sigríður Jóhannsdóttir skráði 1978. Örnefnastofnun Íslands.
Ö-Ós. Lúðvík Kristjánsson skráði 1936. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Rifgirðingar. Haraldur Finnsson skráði 1976. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Setberg. Guðmundur Daðason skráði 1978. Örnefnastofnun Íslands.
Ö-Setberg. Lúðvík Kristjánsson skráði 1936. Örnefnastofnun Íslands.
Ö-Setberg. Gísli Sigurðsson skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Stóri-Langidalur. Gísli Sigurðsson skráði. Örnefnastofnun Íslands.
Ö-Ytri-Langidalur og Klettakot. Lúðvík Kristjánsson skráði 1936. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Straumur. Lúðvík Kristjánsson skráði 1936. Örnefnastofnun Íslands.
Ö-Straumur. Gísli Sigurðsson skráði. Örnefnastofnun Íslands.
Landamerkjaskrá fyrir Straumi og Hálsi. Skýrsla um landamerki þjóðjarða í Skógarstrandarumboði. [Fylgdi örnefnaskrá Straums] Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Valshamar. Lúðvík Kristjánsson skráði 1936. Örnefnastofnun Íslands.
Ö-Valshamar. Gísli Sigurðsson skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Valshamarseyjar. Gísli Sigurðsson skráði 1967. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Vörðufell. Lúðvík Kristjánsson skráði 1936. Örnefnastofnun Íslands.
Ö-Vörðufell. Gísli Sigurðsson skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Ytra-Leiti. Gísli Sigurðsson skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Öxney. Sigríður Jóhannsdóttir skráði 1978. Örnefnastofnun Íslands.